

مقایسه الگوریتم تنبیل و مدل M5 در برآورد تراز سطح ایستابی (مطالعه موردی دشت نیشابور)

آتنا خلیلی نفت چالی^{*}، علی شهیدی و عباس خاشعی سیوکی^۱

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۳/۳۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۷/۲۸)

چکیده

در سال‌های اخیر در بسیاری از کشورها برداشت آب منابع زیرزمینی از میزان تغذیه سالیانه آنها بیشتر بوده است. این امر باعث پایین افتادن سطح آب زیرزمینی و به دنبال آن خشک شدن چاه‌ها، قنات‌ها و چشمه شده است. در این تحقیق با توجه به اهمیت دشت نیشابور در تأمین آب کشاورزی، شرب و صنعت منطقه، از الگوریتم‌های تنبیل KSTAR, KNN و LWL و مدل درختی M5 تحت هفت سناریوی مختلف، برای برآورد تراز سطح ایستابی این آبخوان استفاده شده است. برای مقایسه نتایج، آماره‌های ریشه متوسط خطای مربعات، ضریب همبستگی و متوسط قدر مطلق خطا مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد که سناریو f که شامل پارامترهای حجم آب تخلیه شده و مجموع بارندگی می‌باشد، به دلیل در نظر نگرفتن پارامتر تراز سطح زمین، کارایی کمتری دارد. در سناریوی a, b و g با در نظر گرفتن پارامترهای مجموع بارندگی در ماه قبل، مجموع بارندگی در دو ماه قبل و تراز سطح زمین، برآورد مطلوب‌تری از تراز سطح ایستابی حاصل می‌شود. در بین مدل‌های الگوریتم تنبیل و مدل درخت تصمیم M5 توانایی مدل KNN تحت سناریوی a در ماه آذر با داشتن $RMSE=6/56$ و $MAE=3/53$ از سایر مدل‌ها بیشتر می‌باشد. همچنین بررسی معیارهای ارزیابی نشان داد که مدل LWL، مدل مناسبی برای پیش‌بینی تراز سطح ایستابی نمی‌باشد.

واژه‌های کلیدی: الگوریتم تنبیل، درخت تصمیم M5، تراز سطح ایستابی، دشت نیشابور

۱. گروه مهندسی علوم آب، دانشکده کشاورزی، دانشگاه بیرجند

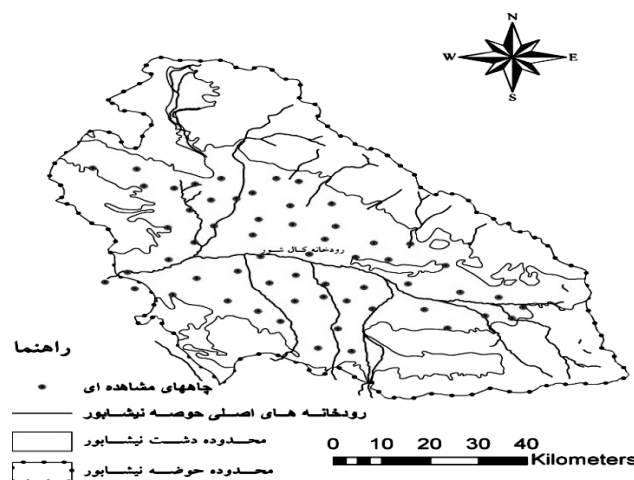
*: مسئول مکاتبات: پست الکترونیکی: Atenakhalili_2014@yahoo.com

مقدمه

آب‌های زیرزمینی به‌عنوان تنها منبع مورد اعتماد مصرف آب در زمینه‌های شرب، کشاورزی و صنعت در مناطق خشک و نیمه‌خشک محسوب می‌شوند. با توجه به اینکه ریزش‌های جوی در این مناطق عمدتاً به‌گونه‌ای است که در زمان‌های محدود اتفاق می‌افتد، لذا جریان‌های سطحی عموماً به‌صورت سیلابی و پس از هر بارش مشاهده و قطع می‌گردد. بنابراین در این مناطق مهار و بهره‌برداری از آب‌های سطحی فقط به شکل پروژه‌های آبخیزداری و در جهت تغذیه آب‌های زیرزمینی انجام می‌گیرد، لذا کلیه برنامه‌ریزی‌های کوتاه مدت و دراز مدت تأمین آب در این مناطق، بر مبنای حجم آب زیرزمینی در دسترس است (۱۲). نوسان تراز سطح ایستابی در طول زمان باعث ایجاد جریان غیر ماندگار می‌شود و به‌تبع آن دبی خروجی نسبت به زمان متغیر خواهد بود (۱۷). مدل کردن سفره آب‌های زیرزمینی، به‌منظور پیش‌بینی سطح ایستابی، از نظر ایجاد سازه‌های مهندسی، مطالعات هیدرولوژی و مدیریتی، مصارف کشاورزی و به‌دست آوردن آب‌های زیرزمینی باکیفیت بالا، از اهمیت بالایی برخوردار است. در بسیاری از موارد تغییرات سطح ایستابی در آبخوان‌ها صدمات جبران ناپذیری را به سازه‌های مهندسی وارد می‌کند. با پی بردن به این تغییرات می‌توان از نظر بیلان هیدروژئولوژی و اهداف مدیریتی، تصمیمات مناسب‌تری را ارائه نمود و آب‌های زیرزمینی باکیفیت بالاتری را به‌دست آورد (۸).

تاکنون مدل‌های زیادی جهت پیش‌بینی سطح آب زیرزمینی به‌کار برده شده است. از جمله این مدل‌ها می‌توان به مدل‌های سری زمانی تجربی و مدل‌های فیزیکی اشاره کرد (۲). فروغی و همکاران یک مدل شبکه عصبی را برای پیش‌بینی نوسان‌های سطح ایستابی با استفاده از اطلاعات بارش، تبخیر، اختلاف دبی در طول رودخانه و میزان برداشت ماهانه از منابع آب زیرزمینی برای حوضه‌ی آبریز کارون در استان خوزستان ارائه کردند (۱۹). مختاری و همکاران در تحقیقی از مدل ترکیبی کریجینگ عصبی به‌عنوان روشی جدید برای پیش‌بینی زمانی و

مکانی تراز آب‌های زیرزمینی در آبخوان محدوده دشت شبستر استفاده کردند (۱۳). با توجه به مدل کریجینگ عصبی، بهترین مدل ارائه‌شده مربوط به مدل FNN-LM در ترکیب با مدل کریجینگ بلوکی بود. ابارشی و همکاران در پژوهشی به مقایسه عملکرد سه روش هوش مصنوعی برای پیش‌بینی نوسانات تراز سطح ایستابی پرداخته‌اند (۱). نتایج نشان داد که هر سه روش شبکه‌های عصبی، فازی-عصبی و برنامه‌ریزی بیان ژن می‌توانند به‌طور موفقیت‌آمیزی برای پیش‌بینی نوسانات سطح ایستابی مورد استفاده قرار گیرند. از طرفی عملکرد مدل برنامه‌ریزی بیان ژن در مقایسه با دو روش دیگر از جنبه‌های مختلف بهتر بود. در روش برنامه‌ریزی بیان ژن می‌توان رابطه ریاضی حاکم بر مسئله مورد بررسی را به‌صورت دقیق مشخص نمود. خلیلی پور در بررسی روند کمی و کیفی آب‌های زیرزمینی دشت قم نشان داده که متوسط سطح ایستابی در طی سال‌های ۱۳۶۸ الی ۱۳۷۹، حدود ۱۴/۵ متر افت داشته است و حداکثر افت سالانه در منطقه رقمی معادل ۴/۵ متر در سال بوده است (۶). سبتی در سال ۱۹۸۹ با فرض اینکه سطح اولیه ایستابی به شکل سهمی است، یک روش تحلیلی و یک روش عددی برای پیش‌بینی جریان ناپایدار سطح ایستابی برای سیستم زهکشی در دو عمق مختلف ارائه نمود و نشان داد که دو روش فوق برای خاک‌های یکنواخت نتایج مشابهی ارائه می‌دهند (۲۴)، خاشعی سیوکی و همکاران به مقایسه مدل‌های شبکه عصبی مصنوعی، ANFIS و رگرسیون در برآورد سطح ایستابی آبخوان دشت نیشابور پرداختند. نتایج روش‌های مذکور نشان داد که برای مدل ANN بهترین دقت به ورودی a در آذر ماه نسبت داده شد و در مدل ANFIS ورودی b در شهریور ماه بهترین کارایی را داشتند (۵). مدل رگرسیونی همواره کمترین دقت را داشته‌اند. زارع آبیانه و همکاران سطح ایستابی دشت ملایر براساس داده‌های هواشناسی با استفاده از شبکه عصبی مصنوعی شبیه‌سازی کردند. نتایج نشان داد که به‌کارگیری عوامل سطح ایستابی سال‌های گذشته، در ورودی شبکه عصبی بسیار حائز اهمیت است (۷). با توجه به دقت مناسب مدل و روند کاهنده

شکل ۱. حوضه نیشابور و نمایی از رودخانه‌ها، چاه‌های پیزومتری حوضه و آبخوان دشت نیشابور (۱۰).

آبخوان تحت سناریوهای مختلف هواشناسی بررسی گردید.

مواد و روش

شناخت منطقه مورد مطالعه: دشت نیشابور درزمینه آب زیرزمینی، یکی از دشت‌های مهم استان خراسان بوده و بعد از مشهد پرآب‌ترین دشت استان است، به طوری که سالانه بیش از ۷۰۰ میلیون مترمکعب آب زیرزمینی توسط چاه‌های عمیق و نیمه عمیق از آبخوان استخراج می‌شود (۱۱). از نظر موقعیت جغرافیایی حوزه مذکور در حدفاصل ۱۳، ۵۸ تا ۳۰، ۵۹ طول شرقی و ۳۵، ۳۹ تا ۳۶ عرض شمالی قرار دارد (۱۴). حوزه آبریز دشت نیشابور، جزئی از حوضه‌ی آبریز کالشور نیشابور است که از شمال به خط‌الرأس ارتفاعات بینالود، از شرق به بلندی‌های لیلاجوق و یال پلنگ و از جنوب به تپه‌ماهورهای نیزه بند، سیاه کوه و کوه نمک و از غرب به حوزه‌ی آبریز دشت سبزوار محدود می‌شود (۱۶). در شکل (۱) نمایی از حوضه آبریز محدوده مطالعاتی ارائه شده است.

روش KSTAR: یک روش طبقه‌بندی مبتنی بر مثال است که براساس موارد آموزشی مشابه، طبقه‌بندی را انجام می‌دهد و در مقایسه با الگوریتم‌های ماشین یادگیری، نتایج مطلوبی را حاصل می‌نماید. این روش برخلاف دیگر روش‌های داده‌کاوی که براساس تابع فاصله مبنی بر آنتروپی، طبقه‌بندی را انجام

حاکم بر سفره، می‌توان استفاده از شبکه عصبی مصنوعی برای تصمیم‌گیری در مدیریت دشت ملایر توصیه کرد. حمزه و همکاران تغییرات پروفیل سطح ایستابی و دبی خروجی از زهکش‌های پلکانی را در یک خاک مطبق بررسی کردند (۴).

روش‌های داده‌کاوی، روش‌های مدل کردن رابطه نهفته در داده‌ها هستند که به صورت خودکار به دسته‌بندی مجموعه داده‌ها (معمولاً مجموعه‌های بزرگ) و کشف ارتباط نهفته در بین آنها به منظور قابل فهم شدن و در نتیجه سودمند شدن آنها می‌پردازند (۲۰). پرکاربردترین این مدل‌ها عبارتند از: شبکه‌های عصبی مصنوعی، درخت تصمیم، سیستم‌های استنتاج فازی و ماشین‌های بردار پشتیبان. درختان تصمیم ابزاری است که قابلیت پاسخ‌گویی به مسائل پیچیده و غیرخطی را دارد و از آنجایی که در علوم دیگر از جمله برق و الکترونیک که اساساً شامل مسائل غیرخطی هستند به خوبی از عهده حل مسائل برآمده است لذا کم‌کم پای این ابزار جدید به علوم مهندسی آب و منابع طبیعی که جزء پدیده‌های غیرخطی و پیچیده هستند نیز باز شده است (۹).

با توجه به اینکه الگوریتم‌ها تنبل و مدل درخت تصمیم M5 سیستم‌های کارایی هستند و تاکنون تحقیقات کمتری در بررسی تراز سطح ایستابی با آنها صورت گرفته است، در این مطالعه عملکرد دو مدل درخت تصمیم M5 و الگوریتم‌های تنبل KNN، KSTAR و LWL در پیش‌بینی تراز سطح ایستابی

گره اول) در بالا قرار می‌گیرد. انتهای یک زنجیره را برگ می‌نامند. هر گره مربوط به یک خصوصیت معین است و شاخه‌ها به معنای بازه‌ای از مقادیر هستند، این بازه‌های مقادیر بخش‌های مختلف مجموعه مقادیر معلوم را برای خصوصیت‌ها به دست دهند (۱۸). فرایند انشعاب در هر گره بارها تکرار می‌شود تا به گره پایانی یا همان برگ برسد که در برگ مجموع مجذور انحراف از میانگین داده‌ها حدوداً به صفر می‌رسد، با این کار درخت بزرگی توسعه پیدا خواهد کرد (۱۵).

جمع‌آوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل آنها: با استفاده از اطلاعات ۵۷ عدد چاه مشاهده‌ای از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۸ تراز سطح آب دشت مورد بررسی قرار گرفت. در این مطالعه با توجه به آماربرداری چاه‌ها در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۸ از داده‌های تراز سطح ایستابی، بارندگی، تراز سطح زمین و تخلیه از سفره، برای پیش‌بینی تراز سطح ایستابی آبخوان استفاده شده است. ابتدا نرمال بودن داده با استفاده از نرم‌افزار GS^+ واریسی شد و بهترین مدل برازش داده‌ها از این نرم‌افزار تعیین و با استفاده از نرم‌افزار Arc GIS9.3 پهنه‌بندی صورت گرفت این کار برای دشت در پیکسل‌های 450×450 مترمربع صورت گرفت. مقدار تراز سطح ایستابی و بارندگی برای هر ماه در هر چاه استحصالی، با استفاده از نرم‌افزار Arc GIS9.3 تعیین شد (۵).

با توجه به پارامترهای تأثیرگذار بر سطح آب مانند داده‌های تغذیه و تخلیه سفره، تأخیر زمانی پارامترهای فوق و موقعیت دشت، داده‌های مورد استفاده در این مطالعه انتخاب شدند. این پارامترها عبارت‌اند بودند از T تراز سطح زمین (متر)، Q حجم آب تخلیه شده استحصالی (هزار مترمکعب)، $t-1$ P مجموع بارندگی در ماه قبل (میلی‌متر)، $t-2$ P مجموع بارندگی در ۲ ماه قبل (میلی‌متر)، t P مجموع بارندگی در ماه (میلی‌متر). برای استفاده از داده‌های مذکور در الگوریتم‌های تنبیل KSTAR, KNN و LWL و درخت تصمیم M5، ابتدا داده‌ها به دو دسته تقسیم شدند. ۷۵ درصد داده‌ها برای آموزش و ۲۵ درصد باقی‌مانده برای آزمون به‌کار گرفته شد.

می‌دهند، از تابع شباهت برای تخمین متغیرهای مختلف استفاده می‌کند. فرض اصلی طبقه‌بندی مبتنی بر مثال، این است که موارد مشابه کلاس‌های مشابه داشته باشد (۲۱).

روش LWL: یک الگوریتم کلی برای یادگیری وزن‌دار شده به صورت محلی است. این الگوریتم با استفاده از روشی وزن‌ها را به نمونه‌ها نسبت می‌دهد و از روی نمونه‌های وزن‌دار شده، رده‌بندی را می‌سازد. این مدل برای مسائل طبقه‌بندی، رده‌بند Nave Bayes و برای مسائل رگرسیون، رگرسیون خطی انتخاب‌های خوبی هستند. می‌توان در این الگوریتم، تعداد همسایه‌های مورد استفاده را که پهنای باند هسته و شکل هسته مورد استفاده برای وزن‌دار کردن را (خطی، معکوس، یا گوسی) مشخص می‌کند، تعیین نمود (۱۰).

روش KNN: برخلاف توابع انتقالی کلاسیک، تکنیک k نزدیک‌ترین همسایه از هیچ تابع ریاضیاتی از پیش تعریف شده‌ای جهت تخمین متغیرهای مختلف استفاده نمی‌نماید (۳). در این روش، ابتدا نزدیک‌ترین همسایه‌های متغیر در ماه قبلی براساس فاصله اقلیدسی تعیین شده و همسایه‌ها براساس یک تابع وزن که بیشترین وزن را به نزدیک‌ترین همسایه می‌دهد باز نمونه‌گیری می‌شوند. این روش در واقع تابع توزیع احتمال شرطی ماه فعلی را نسبت به ماه قبلی تخمین می‌زند و شبیه‌سازی را با استفاده از آن انجام می‌دهد. به‌علاوه این روش می‌تواند اطلاعات اضافی ویژگی‌های بزرگ مقیاس اقلیمی را نیز به دست دهد. همچنین در شبیه‌سازی چند متغیر متغیرهای هواشناسی روزانه به‌کار رفت (۲۵).

روش درخت تصمیم M5: مدل M5 یک مدل درختی برای پیش‌بینی صفات عددی پیوسته است که در آن توابع رگرسیونی خطی در برگ‌های این درخت متظاهر می‌شوند (۲۲). یک درخت تصمیم معمولاً از چهار بخش ریشه، شاخه، گره‌ها و برگ‌ها تشکیل شده است که گره‌ها با دایره نشان داده می‌شوند و شاخه‌ها نشان‌دهنده اتصال بین گره‌ها می‌باشند. درخت تصمیم به‌منظور سادگی در رسم معمولاً از چپ به راست و یا از بالا به پایین کشیده می‌شود، به طوری که ریشه

جدول ۱. خصوصیات آماری پارامترهای مورد استفاده

ماه	پارامتر	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف از معیار	ضریب تغییرات
مهر	تخلیه (هزار مترمکعب)	۱۲۱/۳۶	۶۷۶/۵۱۲	۰/۰۰۱۴	۱۳۴/۲۵	۱/۱۰۵
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۱/۰۷	۱۶/۰۲	۰	۲/۱۳	۰/۰۱۹
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۲/۸	۱۲۶۹/۱۲	۱۰۴۸	۳۲/۴	۰/۰۲۸۱
آبان	تخلیه (هزار مترمکعب)	۱۲۱/۳۶	۶۷۶/۵۱۲	۰/۰۰۱۴	۱۳۴/۲۵	۱/۱۰۵
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۱۴/۱۴	۳۲/۹	۰	۸/۱۳	۰/۰۵۷
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۲/۹۳	۱۲۶۸/۷	۱۰۴۸/۷۷	۳۲/۳	۰/۰۲۸
آذر	تخلیه (هزار مترمکعب)	۱۲۱/۳۶	۶۷۶/۵۱۲	۰/۰۰۱۴	۱۳۴/۲۵	۱/۱۰۵
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۲۱/۶۶	۵۱/۱۴	۰/۷۹	۱۴/۶۷	۰/۶۷
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۳/۳	۱۲۶۸/۷	۱۰۴۸/۶۷	۳۲/۴	۰/۰۲۸۱
دی	تخلیه (هزار مترمکعب)	۵۵/۲۵	۵۳۸/۲۸	۰/۰۰۰۷	۶۹/۳۴	۱/۲۵
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۳۰/۰۱	۶۹/۳۵	۲/۲۴	۱۵/۶۹	۰/۵۲
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۶/۲	۱۲۵۹/۵	۱۰۴۹/۶	۲۹/۶۶	۰/۰۲۵
بهمن	تخلیه (هزار مترمکعب)	۵۵/۲۵	۵۳۸/۲۸	۰/۰۰۰۷	۶۹/۳۴	۱/۲۵
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۴۵/۶	۱۲۷/۸	۱۰/۹۲	۲۶/۰۶	۰/۵۷
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۶/۴۳	۱۲۵۹/۵	۱۰۴۹/۷۷	۲۹/۶۶	۰/۰۲۵
اسفند	تخلیه (هزار مترمکعب)	۵۵/۲۵	۵۳۸/۲۸	۰/۰۰۰۷	۶۹/۳۴	۱/۲۵
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۴۵/۷	۱۲۷/۸	۱۰/۹۲	۲۶/۰۷	۰/۵۷
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۶/۲	۱۲۵۹/۵	۱۰۴۹/۶	۲۹/۴۶	۰/۰۲۵
فروردین	تخلیه (هزار مترمکعب)	۱۱۵/۴۸	۶۹۹	۰/۰۰۷۲	۱۳۱/۸	۱/۱۴
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۷۴/۳۸	۱۶۷/۷	۱۵/۹۸	۲۸/۴۴	۰/۳۸
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۶/۱	۱۲۵۹/۴۹	۱۰۴۹/۷۷	۲۹/۳۲	۰/۰۲۷
اردیبهشت	تخلیه (هزار مترمکعب)	۱۱۵/۴۸	۶۹۹	۰/۰۰۷۲	۱۳۱/۸	۱/۱۴
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۴۵/۵	۱۱۲/۰۵	۱۹/۳۵	۱۹/۵	۰/۴۲
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۶/۰۸	۱۲۵۹/۴	۱۰۴۹/۵	۲۹/۳	۰/۰۲۵
خرداد	تخلیه (هزار مترمکعب)	۱۱۵/۴۸	۶۹۹	۰/۰۰۷۲	۱۳۱/۸	۱/۱۴
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۱۶/۹	۵۸/۸	۰/۱	۱۱/۱۶	۰/۶۵
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۳/۵۸	۱۲۶۷/۷	۱۰۴۸/۸	۳۲/۳	۰/۰۲
تیر	تخلیه (هزار مترمکعب)	۱۲۶/۶۷	۶۹۹	۰/۰۰۰۷	۱۳۹/۵۶	۱/۱
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۰/۲۴	۲/۶۲	۰	۰/۴۶	۱/۹۳
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۳/۴	۱۲۶۷/۶	۱۰۴۸/۹	۳۲/۳	۰/۰۲
مرداد	تخلیه (هزار مترمکعب)	۱۲۶/۶۷	۶۹۹	۰/۰۰۰۷	۱۳۹/۵۶	۱/۱
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۱/۴۹	۱۰/۱۲	۰	۲/۰۷	۰/۰۱
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۳/۱۱	۱۲۶۷/۶	۱۰۴۸/۸	۳۲/۳۲	۰/۰۲۸
شهریور	تخلیه (هزار مترمکعب)	۱۲۶/۶۷	۶۹۹	۰/۰۰۰۷	۱۳۹/۵۶	۱/۱
	بارندگی (میلی متر در ماه)	۱/۵	۳۱/۴۵	۰	۳/۸۹	۲/۵
	تراز سطح آب (متر)	۱۱۵۳/۰۳۹	۱۲۶۷/۶	۱۰۴۸/۴۶	۳۲/۳۲	۰/۰۲۸
	تراز سطح زمین (متر)	۱۲۵۵/۴	۱۶۸۴/۵	۱۰۶۸	۱۳۳/۸	۰/۱

خصوصیات آماری پارامترهای مورد استفاده در این تحقیق در قبل از استفاده از داده‌ها به منظور افزایش کارایی مدل‌ها، همه‌ی جدول (۱) آمده است. داده‌ها به شکل نرمال بین دو عدد ۰/۱ و ۰/۹ طبق فرمول (۱)

جدول ۲. پارامترهای ورودی در سناریوهای مختلف

سناریو	پارامترهای ورودی
a	Q, P _t , P _{t-1} , T
b	Q, P _{t-1} , P _{t-2} , T
c	Q, P _{t-1} , T
d	Q, P _t , T
e	Q, T
f	Q, P _t
g	Q, P _t , P _{t-2} , T

T: تراز سطح زمین (متر)، Q: حجم آب تخلیه شده استحصالی (هزار مترمکعب)، Pt-1: مجموع بارندگی در ماه قبل (میلی متر) Pt-2: مجموع بارندگی در دو ماه قبل (میلی متر)؛ مجموع بارندگی در ماه (میلی متر).

استاندارد شدند آنها بعد از استفاده در شبیه سازی به مقادیر اولیه برگشتند (۲۳).

$$x_i = 0.8 \left(\frac{x - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}} \right) + 0.1 \quad (1)$$

در این رابطه x_i مقدار استاندارد شده، x مقدار واقعی و x_{\max} و x_{\min} به ترتیب مقادیر حداقل و حداکثر داده ها می باشند.

به منظور مقایسه نتایج حاصل از الگوریتم های تنبل KNN، KSTAR و LWL و مدل درختی M5 در پیش بینی میزان تراز سطح ایستابی، هفت سناریو با توجه به پارامترهای تأثیرگذار بر سطح آب تعریف شد. بهترین سناریو مورد نظر برای پیش بینی تراز سطح آب برای تمامی ماه های سال با استفاده از روش آزمون و خطا انجام شد. در جدول (۲) پارامترهای ورودی در هر سناریو ارائه گردید. برای بهره گیری از الگوریتم KNN، KSTAR و LWL و مدل درختی M5 از نرم افزار Weka 3.7 استفاده شده است.

معیارهای ارزیابی مدل: عملکرد معادلات تجربی، الگوریتم KNN و درخت تصمیم M5 توسط آماره های ریشه متوسط خطای مربعات (RMSE)، ضریب همبستگی (R^2) و متوسط قدر مطلق خطا (MAE) ارزیابی و از طریق رتبه بندی آماره ها و نزولی کردن آنها در نرم افزار اکسل، بهترین رتبه

انتخاب گردید.

$$RMSE = \sqrt{\frac{\sum (E_{si} - E_{oi})^2}{n-1}} \quad (2)$$

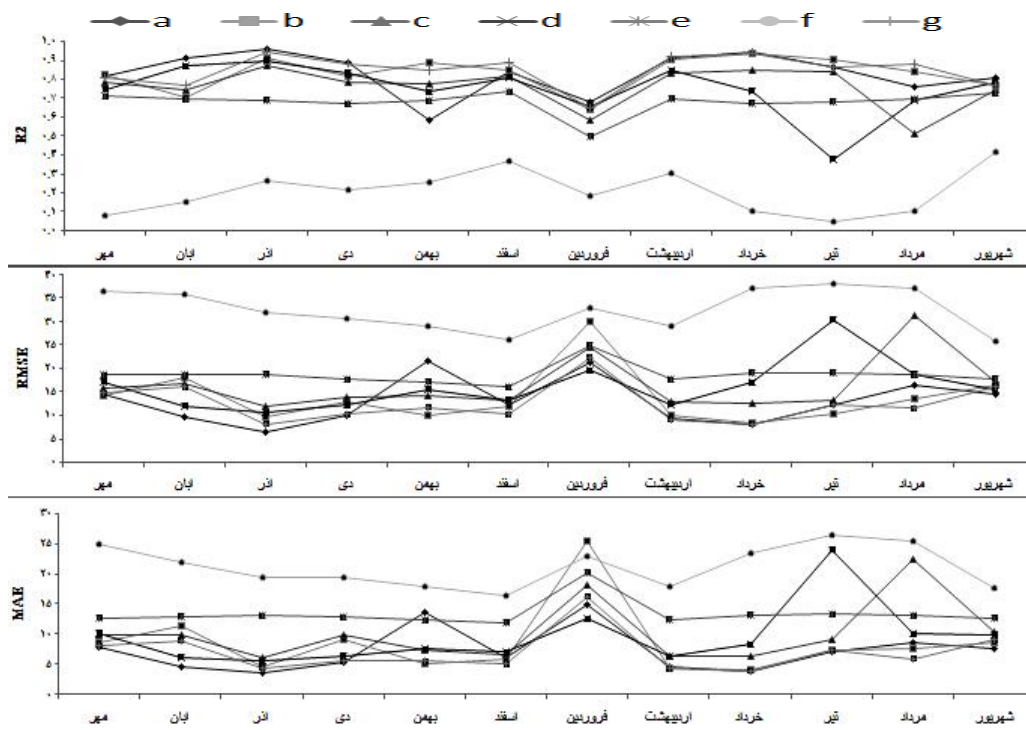
$$R^2 = \frac{\left(\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(Y_i - \bar{Y}) \right)^2}{\left(\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 (Y_i - \bar{Y})^2 \right)} \quad (3)$$

$$MAE = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^n (E_{si} - E_{oi}) \quad (4)$$

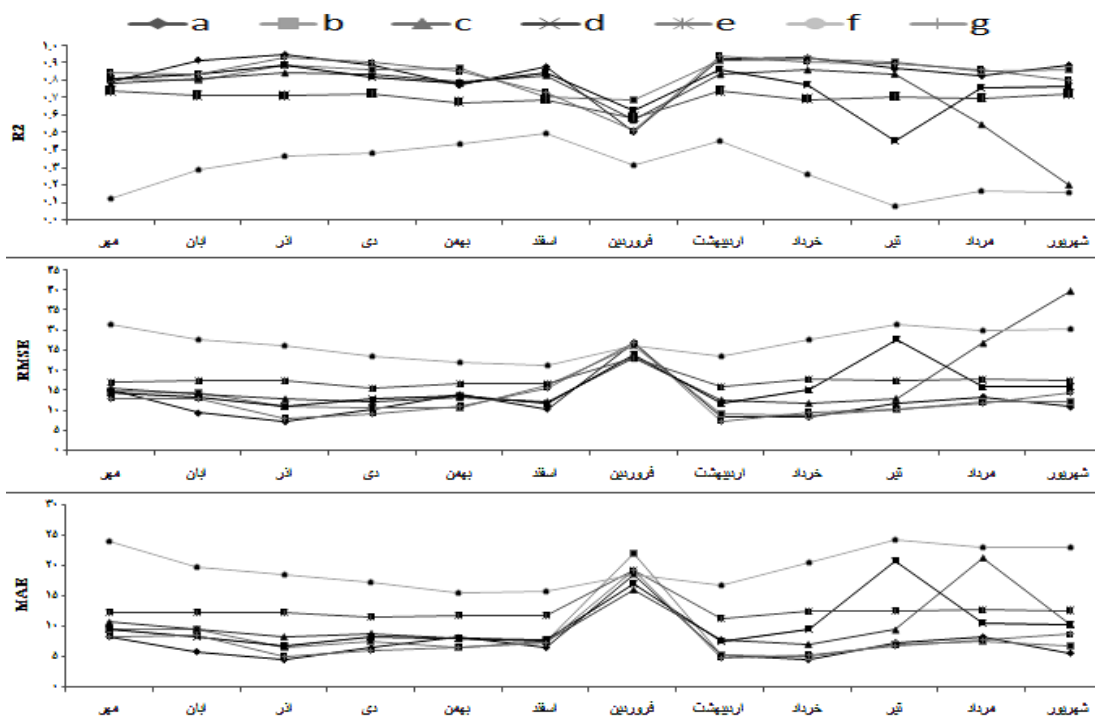
N تعداد کل داده ها، E_{si} سطح آب تخمین زده شده، E_{oi} داده مشاهده ای با \bar{x} و \bar{Y} متوسط مقادیر x_i و Y_i هستند.

نتایج و بحث

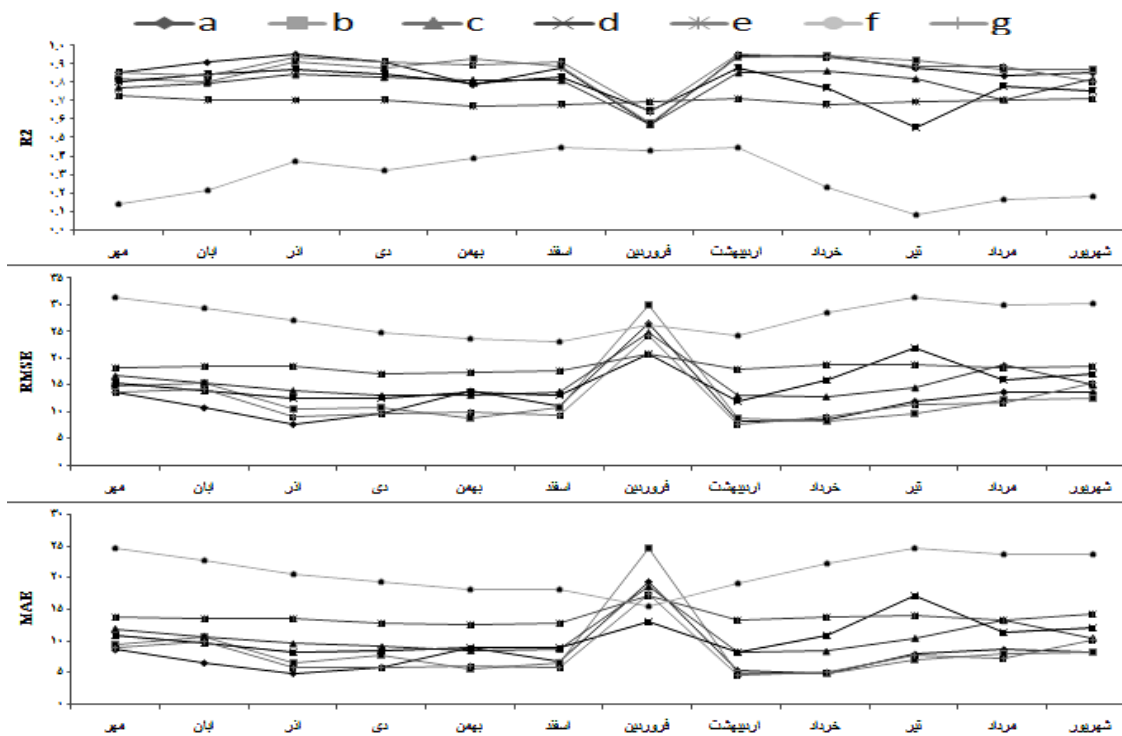
الگوریتم های تنبل KNN، KSTAR و LWL و درخت تصمیم M5 تحت ۷ سناریو مورد بحث، در نرم افزار Weka اجرا گردید و شاخص های آماری به دست آمده از چهار مدل مذکور در شکل (۲) تا (۵) نمایش داده شد. همان طور که در شکل ها مشاهده می شود در تمام مدل ها، سناریو f در همه ماه ها دارای ضریب همبستگی کمتر و خطای بیشتری است که این نشان از کارایی کم این سناریو تحت تأثیر پارامترهای حجم آب تخلیه شده استحصالی و مجموع بارندگی در ماه، نسبت به سایر سناریو ها است. علت این امر در نظر نگرفتن پارامتر تراز سطح زمین در این سناریو است. نتایج نشان می دهد که با تغییرات ارتفاع، میزان دبی چاه ها نیز تغییر می کند به طوری که دبی چاه ها در شمال و شرق دشت کمتر از جنوب و غرب دشت است و تغییرات خطوط تراز سطح آب نیز از خطوط تراز سطح زمین تبعیت می کند. این عامل می تواند نقش به سزایی در تخمین تراز سطح آب داشته باشد (۵). همچنین مشاهده می شود که در سناریوی a، b و g با اضافه شدن پارامترهای مجموع بارندگی در ماه قبل، مجموع بارندگی در دو ماه قبل و تراز سطح زمین، برآورد مطلوب تری از تراز سطح ایستابی حاصل می شود. این نتیجه با نتایج سیوکی و همکاران (۵) که به ارزیابی روش های آماری کلاسیک، سیستم های خبره (شبکه عصبی مصنوعی ANN و سیستم های استنتاج فازی عصبی (ANFIS) در

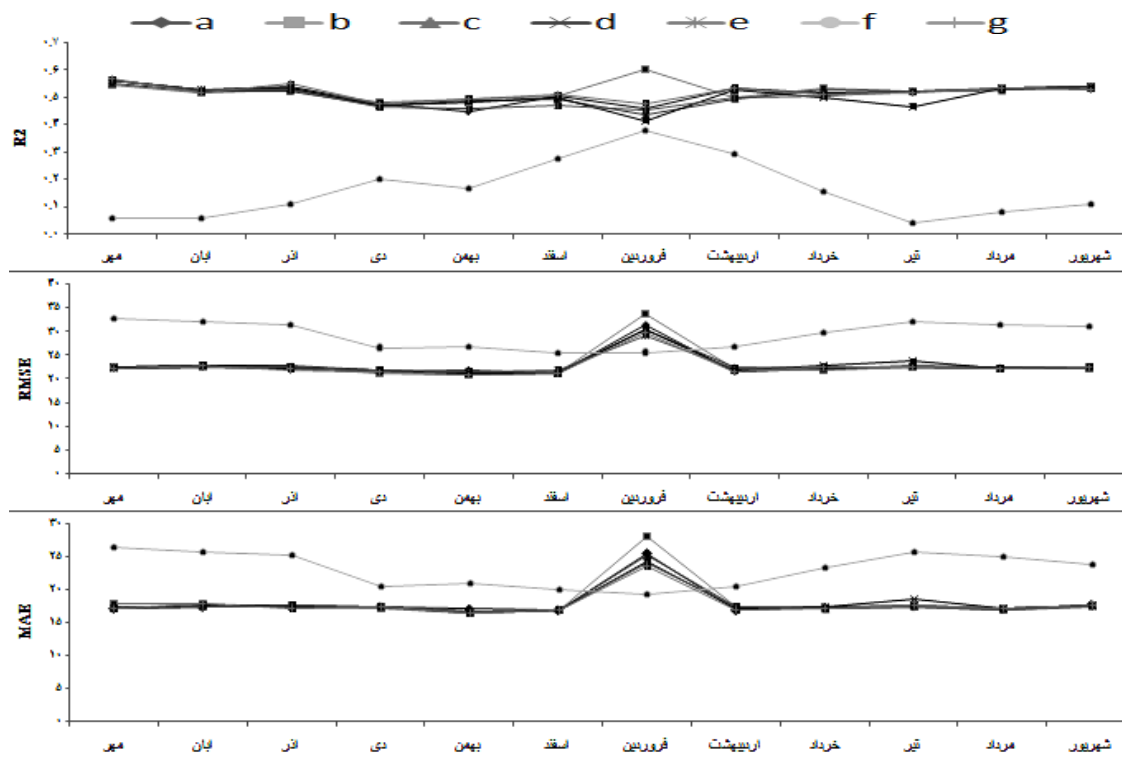
شکل ۲. نتایج مدل KNN در پیش‌بینی تراز سطح ایستابی آبخوان

شکل ۳. نتایج مدل M5 در پیش‌بینی تراز سطح ایستابی آبخوان

شکل ۴. نتایج مدل KSTAR در پیش‌بینی تراز سطح ایستابی آبخوان

شکل ۵. نتایج مدل LWL در پیش‌بینی تراز سطح ایستابی آبخوان

جدول ۳. تعیین بهترین سناریو برای هر مدل

مدل	سناریو	ماه	RMSE	R^2	MAE
KNN	a	آذر	۶/۵۶	۰/۹۶	۳/۵۳
KSTAR	a	آذر	۷/۵۴	۰/۹۵	۴/۸۸
LWL	b	بهمن	۲۰/۹۱	۰/۴۹	۱۶/۳۰
LWL	g	بهمن	۲۰/۸۸	۰/۴۹	۱۶/۳۵
M5	a	آذر	۷/۲۶	۰/۹۵	۴/۵۸

جدول ۴. تعیین بهترین مدل برای هر سناریو

رتبه	شماره سناریو	سناریو	ماه	مدل	RMSE	R^2	MAE
۱	۱	a	آذر	KNN	۶/۵۶	۰/۹۶	۳/۵۳
۳	۲	b	خرداد	KSTAR	۸/۲۷	۰/۹۴	۴/۹۰
۵	۳	c	آذر	KNN	۱۲/۰۴	۰/۸۷	۶/۱۹
۴	۴	d	آذر	KNN	۱۰/۶۹	۰/۹۰	۵/۶۱
۶	۵	e	اردیبهشت	M5	۱۵/۹۹	۰/۷۴	۱۱/۳۷
۷	۶	f	اسفند	M5	۲۱/۲۳	۰/۵۰	۱۵/۶۸
۲	۷	g	اردیبهشت	KSTAR	۷/۵۸	۰/۹۵	۴/۴۹

بودن ضریب همبستگی و کم بودن خطا و از طریق رتبه‌بندی آماره‌ها و نزولی کردن آنها در نرم‌افزار اکسل، مشخص شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود در تمامی مدل‌ها به استثناء مدل LWL سناریو a در ماه آذر بهتر از ورودی‌های دیگر کارایی داشته است و در مدل LWL سناریو b و g در ماه بهمن نتایج مطلوب‌تری را نشان داده‌اند. با توجه به مطالب فوق می‌توان به این نتیجه رسید که زمانی که پارامترهای حجم آب تخلیه شده استحصال، مجموع بارندگی در ماه، مجموع بارندگی در ماه قبل و تراز سطح زمین برای پیش‌بینی سطح آب زیرزمینی در نظر گرفته شود، نتایج دقیق‌تری حاصل می‌شود. همچنین در بین مدل‌های الگوریتم تنبیل و مدل درخت تصمیم M5 کارایی مدل KNN تحت سناریوی a در ماه آذر با داشتن $R^2 = 0/96$ و $RMSE = 6/56$ و $MAE = 3/53$ از سایر مدل‌ها بیشتر است.

در جدول (۴) بهترین مدل پیش‌بینی برای هر سناریو برحسب بالا بودن ضریب همبستگی و کم بودن خطا با ذکر نام ماه مشخص شده است و بهترین سناریوها به ترتیب رتبه مشخص گردیدند. همان‌طور که در قسمت قبل اشاره شد،

پیش‌بینی سطح آب زیرزمینی دشت نیشابور پرداختند نیز مطابقت دارد (۵). نتایج مدل‌های KNN، KSTAR و M5 بسیار به هم نزدیک می‌باشد اما مدل LWL در پیش‌بینی تراز سطح ایستابی ضعیف‌تر عمل می‌کند و در اکثر مواقع با تغییر سناریو تغییر محسوسی در نتایج این مدل حاصل نمی‌شود، بنابراین این مدل در پیش‌بینی تراز سطح ایستابی تحت سناریوهای مذکور مؤثر نخواهد بود.

همچنین در تمامی مدل‌ها برآورد تراز سطح ایستابی در ماه فروردین دارای همبستگی کمتر و خطای بیشتری است که این به دلیل کم بودن داده‌های موجود در این ماه و حساسیت نرم‌افزار Weka به تعداد داده‌ها می‌باشد، به گونه‌ای که هر چه تعداد داده‌ها بیشتر باشد پیش‌بینی دقیق‌تری را نتیجه می‌دهد. در ماه‌های فصل تابستان سناریوی c، d و e دارای ضریب همبستگی کمتر و خطای بیشتری می‌باشند. دقت مدل‌ها در پیش‌بینی تراز سطح ایستابی در ماه آذر در بین ماه‌های فصل پاییز بیشتر می‌باشد. این نتایج در هر سه مدل KNN، KSTAR و M5 مشاهده می‌شود.

در جدول (۳) بهترین سناریو در هر مدل با توجه به بالا

مجموع بارندگی در ماه قبل، مجموع بارندگی در دو ماه قبل و تراز سطح زمین، برآورد مطلوب‌تری از تراز سطح ایستابی حاصل می‌شود. نتایج مدل‌های KNN، KSTAR و M5 بسیار به هم نزدیک می‌باشد اما مدل LWL در پیش‌بینی تراز سطح ایستابی ضعیف‌تر عمل می‌کند. زمانی که پارامترهای حجم آب تخلیه شده استحصال، مجموع بارندگی در ماه، مجموع بارندگی در ماه قبل و تراز سطح زمین برای پیش‌بینی سطح آب زیرزمینی در نظر گرفته شود، نتایج دقیق‌تری حاصل می‌شود. همچنین در بین مدل‌های الگوریتم تنبل و مدل درخت تصمیم M5 کارایی مدل KNN تحت سناریوی a در ماه آذر با $R^2 = 0/96$ ، $RMSE = 6/56$ و $MAE = 3/53$ از سایر مدل‌ها بیشتر می‌باشد.

سناریوی a در ماه آذر و با استفاده از مدل KNN به دلیل در نظر گرفتن پارامترهای مجموع بارندگی در ماه قبل، مجموع بارندگی در دو ماه قبل و تراز سطح زمین، پیش‌بینی مطلوب‌تری را ارائه کرده است.

نتیجه‌گیری

در این مطالعه توانایی الگوریتم‌های تنبل KNN، KSTAR و LWL و مدل درخت تصمیم M5 در برآورد تراز سطح ایستابی آبخوان دشت بیرجند مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که در تمام مدل‌ها، سناریو f در همه ماه‌ها به دلیل در نظر نگرفتن پارامتر تراز سطح زمین، دارای ضریب همبستگی کمتر و خطای بیشتری می‌باشد و کارایی کمتری دارد. در سناریوی a، b و g با اضافه شدن پارامترهای

منابع مورد استفاده

۱. ابارشی، ف.، م. مفتاح هلقی، ه. ثانی خانی و ا. ا. دهقانی. ۱۳۹۳. مقایسه عملکرد سه روش هوشمند به منظور پیش‌بینی نوسانات سطح ایستابی (مطالعه موردی: دشت زرین گل). مجله پژوهش‌های حفاظت آب و خاک ۲۱(۱): ۱۸۰-۱۶۳.
۲. ایزدی، ع.، ا. داوری، ک. ا. علیزاده، ب. قهرمان و س. ا. حقایقی مقدم. ۱۳۸۶. پیش‌بینی سطح ایستابی با استفاده از شبکه عصبی مصنوعی. مجله آبیاری و زهکشی ایران ۲(۲): ۷۱-۵۹.
۳. جلالی، و.، م. همایی. ۱۳۹۰. ارائه مدلی غیر پارامتریک با استفاده از تکنیک k- نزدیک‌ترین همسایه در برآورد جرم مخصوص ظاهری خاک. مجله علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی، علوم آب و خاک ۱۵(۵۶): ۱۹۰-۱۸۱.
۴. حمزه، س.، ع. ع.، ع. ناصری و ح. ع. کشکولی. ۱۳۹۲. تغییرات پروفیل سطح ایستابی و دبی خروجی از زهکش‌های پلکانی در یک خاک مطبق. نشریه آب و خاک (علوم و صنایع کشاورزی) ۲۷(۱): ۱۳-۱.
۵. خاشعی سیوکی، ع.، ب. قهرمان و م. کوچک زاده. ۱۳۹۲. مقایسه مدل‌های شبکه عصبی مصنوعی، ANFIS و رگرسیون در برآورد سطح ایستابی آبخوان دشت نیشابور. نشریه آبیاری و زهکشی ایران ۱(۷): ۲۲-۱۰.
۶. خلیلی پور، ا. ۱۳۸۱. بررسی کمی و کیفی آب‌های زیرزمینی دشت قم و تأثیر آن بر بیابان‌زایی منطقه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده منابع طبیعی کرج. دانشگاه تهران.
۷. زارع آبیانه، ح.، م. بیات ورکشی، ص. معروفی و ع. ایلدرومی. ۱۳۹۰. شبیه‌سازی سطح ایستابی دشت ملایر براساس داده‌های هواشناسی با استفاده از شبکه عصبی مصنوعی. نشریه پژوهش‌های جغرافیای طبیعی ۷۸: ۲۸-۱۷.
۸. سلمی، ک. ۱۳۸۹. بررسی تغییرات سطح ایستابی در خاک با استفاده از مدل DRAINMOD و مدل شبکه عصبی مصنوعی در منطقه خوزستان. وب‌سایت سازمان هماهنگی مناطق استان تهران.

۹. طالبی، ع.، ز. اکبری. ۱۳۹۲. بررسی کارایی مدل درختان تصمیم‌گیری در برآورد رسوبات معلق رودخانه‌های (مطالعه موردی: حوضه سد ایلام). مجله علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی، علوم آب‌و خاک ۱۷(۶۳): ۱۰۹-۱۲۱.
۱۰. عطایی، ش. ۱۳۸۶. نرم‌افزار داده‌کاوی Weka. دانشگاه علم و صنعت ایران، دانشکده مهندسی راه‌آهن.
۱۱. فرج زاده، م.، س. ولایتی و آ. حسینی. ۱۳۹۱. تحلیل بحران آب در دشت نیشابور با رویکرد برنامه‌ریزی محیطی. شرکت سهامی مدیریت منابع آب ایران، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
۱۲. محتشم، م.، ا. ا. دهقانی، ا. اکبرپور، م. مفتاح هلقمی و ب. اعتباری. ۱۳۸۹. پیش‌بینی سطح ایستابی با استفاده از شبکه عصبی مصنوعی (مطالعه موردی: دشت بیرجند). مجله آبیاری و زهکشی ایران ۱(۴): ۱-۱۰.
۱۳. مختاری، ز.، ا. ناظمی، ا. اصغری مقدم و ع. ندیری. ۱۳۹۰. پیش‌بینی زمانی و مکانی تراز آب زیرزمینی با استفاده از کریجینگ عصبی مطالعه موردی: دشت شبستر. سی‌امین گردهمایی علوم زمین. تهران. ۱ تا ۳ اسفند ۱۳۹۰.
۱۴. نیک نیا، ع.، ک. صائب و م. انصاری. ۱۳۹۲. بررسی آلودگی و کیفیت بهداشتی آب چاه‌های دشت نیشابور برای مصرف شرب، صنعت، کشاورزی. سومین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت محیط زیست. تهران. ۵ آذر ۱۳۹۲.
۱۵. نهرین، ف.، م. ت. ستاری و ن. بیگ زالی. ۱۳۹۲. مقایسه تخمین بار معلق به دو روش منحنی سنجه رسوب و مدل درختی M5 (مطالعه موردی: رودخانه ليقوان چای). دوازدهمین کنفرانس هیدرولیک ایران. گروه مهندسی آبیاری و آبادانی، کرج. ۷ تا ۹ آبان ۱۳۹۲.
۱۶. ولایتی، س. ۱۳۷۹. مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تغییرات کیفی آبخوان، دشت نیشابور. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی ۱۵(۳): ۱۱۹-۱۳۴.
17. Djurović, N., R. Stričević and R. Gajić. 2000. Some constraints of the application of methods for drain spacing determination in unsteady- state of flow in eugley soil. J. Agric. Sci. 45(2): 83-91.
18. Fallahi, M. R., H. Varvani and S. Goliyan. 2012. Precipitation forecasting using regression tree model to flood control. 5th International Watershed and Water and Soil resources Management, Kerman, Iran.
19. Foroghi, H., H. Moazed, M. Kashefipur and M. Karami. 2006. Management level maron river basin aystaby using artificial neural networks. Seventh Seminar on International River Engineering, Ahvaz.
20. Hand, D., M. Heikki and S. Padhraic. 2001. Principles of data mining. A Bradford book. The MIT press. Cambridge, Massachusetts, London, England.
21. Cleary, J. G and L. E. Trigg. 1995. K*: an instance- based learner using an entropic distance measure. Proceedings of the 12th International Conference on Machine learning pp. 108-114.
22. Pal. M. 2006. M5 model tree for land cover classification. J. Int. J. of Remote Sensing 27(4):825-831.
23. Rahimi Khoob, A. 2008. Artificial neural network estimation of reference evapotranspiration from pan evaporation in a semi-arid environment. J. Irrigation Sci. 27(1): 35-39.
24. Sabti, N. A. 1989. Linear and nonlinear solution of the boussinesq equation for the bi-level drainage problem. Agric. J. Water Manage. 16: 269-278.
25. Yates, D., S. Gangopadhyay, B. Rajagopalan and K. Strzepek. 2003. A technique for generating regional climate scenarios using a nearest-neighbor algorithm. J. Water Resour. Res. 39(7):1-15.

Comparison of Lazy Algorithms and M5 Model to Estimate Groundwater Level (Case Study: Plain Neyshabur)

A. Khalili Naft Chali*, A. Shahidi¹ and A. Khashei Siuki¹

(Received: June 20-2016 ; Accepted: Oct. 19-2016)

Abstract

In recent years and in many countries, overusing groundwater resources had been higher than their annual feeding amount. This issue caused drop in the groundwater levels, followed by drying wells, qanats and springs. In this study, given the importance of Neyshabur plain in supplying agricultural, industrial and drinkable water of the area, lazy algorithms of KNN, KSTAR and LWL and M5 tree model have been utilized under seven different scenarios in order to estimate groundwater level of this aquifer. To compare the results, the Statistical parameters of root mean square error, correlation coefficient and the average absolute error were analyzed. The results showed that the 'f' scenario which contains the volume of water discharged and total precipitation parameters is less efficient because the ground surface level parameter was not taken into account. In 'a', 'b' and 'g' scenarios, an optimum estimation has been maintained for the groundwater level by considering the parameters of total rainfall in the previous month, total rainfall in the last two months and the ground surface level. Among the models of lazy algorithms and M5 decision tree model, the ability of KNN model under 'a' scenario was more than other models in December (Azar) by the statistical parameters $R^2 = 0.96$, RMSE= 6.56 and MAE= 3.53. Also, study of evaluation criteria showed that the LWL is not an appropriate model to predict the level of the water table.

Keywords: lazy algorithm, M5 tree model, the static surface level, Neyshabur plain.

1. Dept. of water Sci. Eng., Faculty of Agric. Univ. of Birjand, Birjand, Iran.

*: Corresponding Author, Email: Atenakhalili_2014@yahoo.com